

ANTONIM WONTEN ING ANTOLOGI NOVEL REMBULAN NDADARI

Yamdari
11205241053

Sarining Panaliten

Panaliten menika ngandharaken babagan *antonim* wonten ing antologi novel Rembulan Ndadari. Ingkang badhe kaandharaken inggih menika: 1) wujudipun *antonim*, 2) *tipe-nipun antonim*, saha 3) tegesipun *antonim*.

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. Sumber *datanipun* inggih menika *antologi* novel Rembulan Ndadari. *Data* ing panaliten menika arupi pasangan *antonim*. Caranipun ngempalaken *data* ing panaliten menika kanthi *teknik* maos saha nyathet. Caranipun *nganalisis* data ing panaliten menika kanthi *metode deskriptif*. *Datadipunanalisis* kanthi ngandharaken wujud, *tipe*, saha tegesipun *antonim*. *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantik*. Salajengipun, *reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *reliabilitas stabilitas*.

Asiling panaliten menika ngandharaken wujudipun *antonim*wonten ing *antologinovel* Rembulan Ndadari ingkang wonten sekawan, inggih menika *antonim* wujud tembung, *antonim* wujud *frasa*, *antonim* wujud *klausa*, saha *antonim* wujud ukara. Lajeng tipenipun *antonim* ingkang kapanggihaken wonten sekawan, inggih menika *antonim tipe biner*, *antonim tipe gradual*, *antonim tipe berjenjang*, saha *antonim tipe khusus*. Saben wujudipun *antonim* dipunperang miturut *tipeantonim-ipun*. *Antonim* wujud tembung kaperang dados sekawan tipe, inggih menika *antonim tipe biner*, *antonim tipe gradual*, *antonim tipe berjenjang*, saha *antonim tipe khusus*. *Antonim* wujud *frasa* kaperang dados tigang *tipe*, inggih menika *antonim tipe biner*, *antonim tipe gradual*, saha *antonim tipe berjenjang*. *Antonim* wujud *klausa* kaperang dados setunggal tipe, inggih menika *antonim tipe biner*. Salajengipun *antonim* wujud ukara kaperang setunggal *tipe*, inggih menika *antonim tipe gradual*. Tegesipun *antonim* ing panaliten menika arupi teges *gramatikal*, inggih menika tegesipun pasangan *antonim* adhedhasar *konteks* ukaranipun.

Pamijining Tembung: *Antonim, Antologi Novel Rembulan Ndadari*

Abstract

This paper describes the antonyms in anthology novel Rembulan Ndadari. This study explains, 1) antonym form, 2) type of antonyms and 3) antonyms meaning contained in the anthology novel Rembulan ndadari.

The research is included in descriptive research using descriptive method. The sources of data which is used in anthology novels titled 'Rembulan Ndadari'. The data in this study is antonym pairs. The method to collect data in this study with the technique of reading and record. The way to analyze data in this research use descriptive method. Those data were analyzed by describing the form, type and meaning of antonym pairs. The Validity used is semantics validity. The reliability is used reliability stability.

The results of this study describes a form of antonyms contained in the anthology novel Rembulan Ndadari which there are four, namely antonyms form of words, phrases manifestation antonyms, antonyms form clause, and antonyms form sentences. Furthermore, antonyms types found there are four types, namely the type binary antonyms, antonyms type of gradual, antonyms type of Berjenjang, and antonyms special type. Antonyms form of words divided into four types, namely the type binary antonyms, antonyms type of gradual, antonyms type of berjenjang, and antonyms special type. Antonyms phrase forms are divided into three types, namely, type binary antonyms, antonyms type of gradual and antonyms type of berjenjang. Antonyms clause forms found one type, namely the type of binary antonyms. Furthermore antonyms discovered a form of sentence types, namely the type of gradual antonyms. Antonym meaning in this study a grammatical meaning, so that the antonym meanings based on the context of the sentence.

Keywords : *Antonyms , Novel Anthology Rembulan Ndadari*

A. PURWAKA

Antonim minangka salah satunggaling jinis *relasimakna*, ingkang awujud tembung-tembung ingkang gadhah teges kosok balen. Ing Basa Jawi *Antonim* menika dipunperang dados mapinten-pinten tipe. Adhedhasar wujudipun, *antonim* ugi kaperang dados mapinten-pinten wujud. Tembung *antonim* kathah dipunpanggihi wonten ing *karya sastra* kados novel.

Salah satunggaling novel ingkang kathah ngginakaken tembung *antonim* inggih menika antologi novel Rembulan Ndadari. Umumipun, masyarakat boten

mangertosi bilih pasangan *antonim* ingkang wonten ing novel menika maneka werni tipe-tipe lan wujudipun. Pramila panaliten ingkang gadhah irah-irahan "*Antonim* wonten ing *Antologi Novel Rembulan Ndadari*" menika perlu katindakaken.

B. GEGARAN TEORI

Semantics is generally defined as the study of meaning (Lyons, 1976:1). Tegesipun *semantik* inggih menika salah satunggaling cabang *linguistik* ingkang kanthi *tradisional*, dipundefinisiaken minangka ngelmi ingkang nyinau tegesipun *tembung, frasa* lan *teks*.

Semantik menika dipunsebat ilmu telaah makna. makna inggih menika teges, utawi kekarepan ingkang cobu dipunandharaken ing setunggaling ujaran. Aminuddin (2003: 50) nyejajarkan pangertosan makna kaliyan teges, gagasan, konsep, pernyataan, pesen, informasi, kekarep, firasat, isi lan pikiran

Ing semantik ugi ngrembag babagan relasi makna. salah satunggaling jinis relasi makna inggih menika antonim. Miturut Mulyana (2008: 34) *antonim* inggih menika tembung ingkang gadhah teges kosok balen kalihan tembung sanesipun.

Verhaar (lumantar Sukardi, 1995: 14) ngelompokaken *antonim* adhedhasar *tataran satuan lingual* ingkang dipunperang dados tiga: inggih menika *antonim* antawisipun ukara, *antonim* antawisipun *frasa*, *antonim* antawisipun tembung lan *antonim* antawisipun *morfem*. Ananging *antonim* antawisipun morfem, boten dipunpangguhaken ing basa Jawi.

a. *Antonim Wujud Tembung*

Antonim wujud tembung inggih menika kalih tembung utawi langkung ingkang ngewrat teges kosok balen.

b. *Antonim Wujud Frasa*

Antonim wujud *frasa* inggih menika *antonim* ingkang kadadosan saking kelompok tembung ingkang gadhah makna kosok balen. Kelompok tembung menika gadhah *strukturatributif-inti* utawi *inti-atributif*.

c. *Antonim Wujud Klausa*

Antonim wujud *klausa* inggih menika kalih reroncening tembung/*klausa* ing setunggaling ukara ingkang ngewrat teges kosok balen.

d. *Antonim Wujud Ukara*

Antonim wujud ukara inggih menika kalih ukara utawi kalih reroncening tembung ingkang gadhah makna ingkang kosok balen.

Antonim kaperang dados werni-werni *tipe*ipun. Sukardi (1995: 18) ngandharaken billih *antonimi* ing basa Jawa menika dipunperang dados gangsal *tipe*. inggih menika *antonimi biner*, *antonimi majemuk*, *antonimi gradual*, *antonimi berjenjang* lan *antonimi khusus*. Ananging antonim tipe majemuk dipunanggep mboten relevan amargi anggota ing tipe menika dipunsebat hiponimi sanes antonimi.

a) *Antonimi Biner*

Antonimi biner inggih menika *antonimi* ingkang kadadosan saking kalih perangan, sedayanipun kalih. Gorys Keraf (2010: 40) ngandharaken bilik *antonimi biner* minangka oposisi kembar, inggih menika oposisi ingkang nyakup kalih anggota. *Kutub perlawananbiner* sipatun boten *continues*. Tegesipun boten saged dipunlajengaken. Tuladhanipun, Urip >< mati (Sukardi, 1995: 18). Tembung urip lan mati menika kalebet wonten ing *antonimbiner* amargi pasangan *antonim* menika kadadosan saking kalih tembung urip lan mati kemawon.

b) *Antonimi Gradual*

Gegayutan *antonimi* ing *tipe* menika arupi gegayutan ingkang berderajat (Sukardi, 1995: 69). Anggota pasangan *antonim* menika saged dipunwiwaraken, satemah saged mbentuk tahapan, utawi tingkatan. Tuladhanipun *antonimgradual*.

Pomahanku **ciyut**, dene sing **jembar** iku pomahane adhiku. (Sukardi, 1995: 69).

Tembung **ciyut** lan **jembar** menika kalebet *antonimgradual* amargi **ciyut** lan **jembar** menika nedahaken tahapan ukuranipun pomahan. Anggota pasangan *antonim* menika taksih saged dipunwiyaraken, tegesipun ing antawisipun **ciyut** lan **jembar** menika wonten rada **ciyut**, rada **jembar**, **ciyut** banget lan **jembar** banget.

c) *Antonimi berjenjang*

Tembung-tembung ingkang kalebet ing *tipeantonim* menika boten gadhah *superordinat*. Tembung ingkang setunggal arupi perangan saking tembung sanes (Sukardi, 1995: 105). Saking andharan menika saged dipunpendhet dudutan bilih *antonimberjenjang* inggih menika tembung-tembung ingkang maknaipun sami kosok balen, ananging sipatipun *berjenjang*. Tuladhanipun *antonimi berjenjang*.

Beras sing disumbangke jebul ora mung rong kilo nanging rong kwintal (Sukardi, 1995: 106)

Tembung kilo lan kwintal menika kalebet wonten ing *antonimi tipeberjenjang* amargi nedahaken tahapan wonten ing ukuran bobot.

d) *Antonim khusus*

Miturut Sukardi (1995: 120) pasangan *antonimi* ingkang dipunandharaken kalebet ing *tipe* khusus amargi gadhah ciri ingkang beda kalih *tipe-tipeantonim* saderengipun. Menawi salah satunggal anggota *antonim* khusus dipunegasikaken, ngasilaken leksem ingkang mirip *antonimbiner* lan

majemuk. Kawontenanipun pasangan *antonim* menika gumantung kaliyan konteks ukaranipun. Tuladhanipun *antonimtipekhusus*.

Sing kudu nyambut gawe dudu **ibu** nanging **bapak** (Sukardi, 1995: 120).

Saking tuladha ing nginggil, pasangan *antonim* ingkang wonten inggih menika ibu lan bapak. Kawontenanipun pasangan *antonim* menika gumantung kaliyan konteks-ipun. Tembung bapak lan ibu menika kalebet pasangan *antonim* amargi konteks ukaranipun inggih menika “ingkang kedah nyambut damel” pramila ndadosaken tembung bapak lan ibu menika kalebet pasangan *antonim*.

C. CARA PANALITEN

Jinising panaliten ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih punika *diskriptif*. Miturut Sudaryanto (1988: 62), panaliten *deskriptif* inggih menika panaliten kanthi adhedhasar *fakta* ingkang wonten utawi *fenomena* ingkang kanthi *empiris* wonten ing penutur-penuturipun, satemah saged ngasilaken data kados *potret* utawi kados kawonteanipun.

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif* amargi ngandharaken sedaya *antonim* ingkang wonten ing *antologinovel* Rembulan Ndadari. Anggenipun ngandharaken data ing panaliten menika mawi kutipan-kitipan ingkang wonten ing novel. Salajengipun data menika jumbuh kaliyan kawontenanipun wonten ing *antologinovel* Rembulan Ndadari.

*Data*ing panaliten inggih menika tembung-tembung ingkang sami *berantonim* utawi kosok

balen. Wondene Sumber data wonten ing panaliten menika, inggih punika *antologi* novel Rembulan Ndadari.

Kangge ngempalaken *data* migunakaken *teknik* maos saha cathet. Pramila, piranti ingkang dipunginakaken inggih menika kertu *data* minangka piranti kangge nyaring *data*.

Caranipun ngempalaken *data* ingkang dipuntindakaken inggih menika kanthi *teknik* maos saha *teknik* nyathet. Wonten ing *teknik* maos, panaliti maos *antologi* novel 'Rembulan Ndadari' kanthi permatisaha dipunambali. Tahap salajengipun, inggih menika *teknik* nyathet,

inggih menika nyathet *data* ingkang kartu *data*. *Data* dipunperang miturut wujud saha tie antonim. Anggenipun netepaken wujud saha tipenipun antonim adhedhasar teori ingkang dipunginakaken minangka landhasan.

caranipun nganalisis *data* ingkang dipunginakaken ing panaliten inggih menika panaliti ngandharaken sedaya *antonim* ingkang wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari minangka *data*. Langkah anggenipun nganalisis *data* inggih menika, *data* ingkang sampun dipuncathet wonten kertu *data* salajengipun dipunlebetaken wonten tabel analisis. Anggenipun nglebetaken ing tabel analisis dipunkelompokaken miturut wujud saha tipenipun supados nggampilaken anggenipun nyerat pirembagan. Salajengipun *data* dipunrembag jumbuh kaliyan teori. Salajengipun, ingkang pungkasan damel dudutan saking sedaya pirembagan.

Wonten panaliten menika cara anggenipun ngesahaken *data* menika kanthi *validitas* saha *reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih punika, *validitas* semantik. *Validitas semantik* ingkang dipuntindakaken ing panaliten menika, kanthi cara ningali teges-tegesipun *data* dipunjumbuhaken kalia *konteks* ukaranipun.

Uji *reliabilitas* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten, inggih menika *reliabilitas stabilitas*. *Reliabilitas stabilitas* ing panaliten menika mawi cara *penafsiran* lan *penginterpretasian* kanthi dipunambali kaping kathah ing wekdal sanes satemah pikantuk *data* ingkang boten ewah malih.

D. ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Asil saking panaliten menika nedahaken bilih wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari menika kathah dipunpanggihaken *antonim*. *Antonim* ingkang wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari menika maneka warni wujudipun, inggih menika *antonim* wujud tembung, *antonim* wujud *frasa*, *antonim* wujud *kalusa* saha *antonim* wujud ukara. Salajengipun, *tipenipun antonim* ingkang wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari menika ugi maneka warni, antawisipun inggih menika *antonim biner*, *antonim*, *gradabel*, *antonim berjenjang*, saha *antonim khusus*. *Antonim-antonim* kasebat badhe dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Antonim Wujud Tembung

Antonim wujud tembung menika nedahaken kalih tembung ing

setunggaling ukara ingkang gadhah makna kuwalikan.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken *antonim* wujud tembung miturut *tipe-tipenipun* ingkang wonten ing antologi novel RN.

a. *Antonim Wujud Tembung TipeBiner*

Ing salabeting antologi novel Rembulan Ndadari menika saged dipunpanggihaken mapinten-pinten *antonim* wujud tembung *tipebiner*. Salah satunggaling *antonim* wujud tembung *tipebiner* ingkang wonten ing antologi novel RN kados ing pethikan ngandhap menika.

Kabare piye, **menang** apa **kalah**? (RN/1/41/17)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpanggihaken data **menang**<**kalah**. Tembung **menang** lan **kalah** menika kalebet pasangan *antonim* amargi dipuntingali saking tegesipun ingkang kosok balen. **Menang** menika tegesipun menika asiling dolanan langkung unggul wondene **kalah** tegesipun tuna utawi mboten kasil. Adhedhasar tegesipun menika pramila **menang** lan **kalah** dipunkelompokaken pasangan *antonim*.

(RN/1/41/17) Kalebet *antonim* wujud tembung amargi ing ukara menika, ingkang ngewrat teges kosok balen namung antawisipun tembung **menang** lan **kalah** kemawon. Tembung **menang** lan **kalah** menika arupi tembung lingga.

Salajengipun adhedhasar teori ingkang dipunginakaken minangka landhasan, (RN/1/41/17) menika kalebet *antonim tipe antonimbiner* amargi pasangan *antonim menang-kalah* menika kasusun saking kalih

tembung kemawon. Tembung **menang** boten saged dipasangaken kaliyan tembung sanesipun **kalah**, amargi ing kasunyatan, asil pungkasanipun dolanan menika namung kalih inggih menika **menang** lan **kalah**. Dolanan dipunanggep rampung menawi sampun wonten ingkang **menang** lan **kalah**. Adhedhasar menika, pramila (RN/1/41/17) kalebet *antonimbiner*.

Tegesipun **menang** lan **kalah** ing (RN/1/41/17) dipuntingali saking konteks ukaranipun inggih menika penutur nyuwun pirsu kados pundi asiling dolanan lawan tuturipun, kasil menapa boten. Salajengipun *antonim* wujud tembung *tipe* sanesipun, kados ing ngandhap menika.

b. *Antonim Wujud Tembung TipeGradual*

Antonim wujud tembung sasanesipun inggih menika *antonim* wujud tembung *tipegradual*. *Antonim tipe gradual* inggih menika pasangan *antonim* ingkang arupi tingkatan. Titikanipun *antonim tipe* menika, anggotanipun saged dipunwiyaraken, pramila saged nedahaken tingkatan. Ing ngandhap menika salah satunggaling *antonim* wujud tembung *tipegradual* ingkang dipunpanggihaken ing antologi novel rembulan Ndadari.

Inkang Ibu sumambung ‘Hlo saiki wis malih **tuwa**, jare isih **enom** bagus perak ati.’ (RN/1/15/4)

Saking (RN/1/15/4) saged dipunpanggihaken pasangan *antonim tuwa*<**enom**. **Tuwa** lan **enom** menika saged dados pasangan *antonim* dipuntingali saking tegesipun. **Tuwa** menika tiyang

ingkang yuswanipun sampun kathah wondene **enom** menika tiyang ingkang yuswanipun taksih sekedhik. Salajengipun dipuntingali saking *ciri fisikipun*, tiyang engkang sampun sepuh menika beda sanget kaliyan tiyang ingkang taksih enem.

Tuwa lan **enom** Kalebet *antonim* wujud tembung amargi ingkang ngewrat teges kosok balen namung antawisipun tembung **tuwa** lan **enom** kemawon. **Tuwa** lan **enom** menika kasusun saking setunggal leksem kemawon.

Adhedhasar teori ingkang dipunginakaken minangka landhesan, (RN/1/15/4) kalebet pasangan *antonimgradual* amargi pasangan tuwa lan enom menika nedahaken derajat utawi tingkatan yuswanipun tiyang. Tembung **tuwa** lan **enom** menika taksih saged dipunwiyaraken. Ing antawisipun **tuwa** lan **enom** menika wonten rada tuwa, tuwa banget, lsp. Tuwa menika menawi dipunegasikaken ngangge tembung ora, dados **ora tuwa**. Ora tuwa menika merujuk wonten ing enom, utawi rada enom, enom sanget, lsp ingkang nedahaken derajat utawi tingkatan sebatanipun tiyang adhedhasar yuswanipun.

Tegesipun **tuwa** lan **enom** ing (RN/1/15/4) dipuntingali saking *konteks* ukaranipun inggih menika Ibu mesthekaken dhateng putrinipun, adhedhasar yuswanipun kalebet ing tingkatan pundi tiyang ingkang nembe dipunwicantunaken menika. Salejengipun *antonim* wujud tembung ingkang sanesipun badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

c. *Antonim* Wujud Tembung *TipeBerjenjang*

Antonim wujud tembung ingkang sanesipun inggih menika *tipeberjenjang*. Supados langkung cetha, ing nagandhap menika salah satunggaling tuladha *antonim* wujud tembung *tipeberjenjang* ingkang wonten ing novel Remblan Ndadari.

Mboten ngetang **babagan**, mbok ajeng, ngetang **padan** mawon. (RN/5 /217/54)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpanggihaken pasangan antonin **babagan** <> **padan**. **Babagan** lan **padhan** menika arupi *antonim* amargi babagan lan padan menika nedahaken etangan wonten ing lagu. Setunggal babag menika langkung kathah tinimbang setunggal pada. Adhedhasar menika, pramila ndadosaken tembung **babagan** lan **padan** menika kosok balen.

Babagan lan **padan** menika kalebet *antonim* wujud tembung amargi saking pethikan ing nginggil ingkang gadhah teges kosok balen namung antawisipun kalih tembung, **babagan** lan **padan** kemawon

Miturut teori ingkang dipunginakaken minangka landhasan, (RN/5 /217/54) menika kalebet *antonim tipeberjenjang* amargi **babagan** lan **padan** menika nedahaken etangan wonten ing lagu, pramila babagan lan padan menika kalebet *antonim tipeberjenjang*.

Tegesipun **babagan** lan **padan** ing (RN/5 /217/54) dipuntingali saking *konteks* ukaranipun inggih menika etangan tembang ingkang badhe dipunsekaraken kaliyan penutur menika ngginakakne padan kemawon boten ginakaken babagan.

d. *Antonim Wujud Tembung Tipe Khusus*

Salajengipun *Antonim* wujud tembung ingkang pungkasan inggih menika *antonim* wujud tembung *tipe khusus*. *Antonim* wujud tembung *tipe khusus* ingkang dipunpanggihaken wonten ing antologi novel Rembulan Ndadari badhe dipunandharaken wonten ing pethikan ngandhap menika.

Kyai Pramayoga punika kagungan kagungan sakit napas, nanging sakalangkung cucut, yen ngendika nggumujengaken, lajeng sumambung kalyan watuk-watuk, tanganipun ingkang **kiwa** seduwa, ingkang **tengen** nyandhak kecohan. (RN/1/10/1)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpanggihaken pasangan *antonimkiwa*<**tengen**. **Kiwa** lan **tengen** menika arupi *antonim* dipuntingali saking tegesipun. **Kiwa** lan **tengen** inggih menika kalih sisihing papan. **Kiwa** lan **tengen** menika arahipun *bertolak belakang* sanget. Pramila ndadosaken tembung **kiwa** lan **tengen** menika arupi pasangan *antonim*. Pasangan *antonim* menika arupi *antonim* wujud tembung amargi ingkang ngewrat teges kosok balen namug antawisipun tembung **kiwa** lan **tengen**. Tembung **kiwa** lan **tengen** menika arupi tembung lingga.

Adhedhasar teori ingkang dipunginakaken minangka landhesan, (RN/1/10/1) kalebet pasangan *antonim tipe khusus*. (RN/1/10/1) menika kalebet *antonim khusus* ingkang *biner peka konteks*. amargi pasangan *antonim* menika mirip kaliyan *antonim biner*, ananging kawontenan pasangan

antonim menika adhedhasar konteksipun, inggih menika asta. Menawi ingkang dados konteks ing ukara sanes tuladhanipun panggenan lenggah ing kelas, samangke saged wonten anggota *antonim* sanesipun malih kadosta, ngajeng kaliyan wingking. Adhedhasar menika (RN/1/10/1) kalebet *antonim khusus*.

Adhedhasar konteks ukaranipun tegesipun (RN/1/10/1) inggih menika kalih sisihipun asta ingkang anggadhahi pawiyatan ingkang beda. Ing nginggil menika sampun dipunandharaken *antonim* wujud tembung ingkang wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari. Salajengipun inggih menika *antonim wujud frasa* ingkang badhe dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

2. *Antonim Wujud Frasa*

Antonim wujud *frasa* inggih menika sepasang *antonim* ingkang saben anggotanipun menika kasusun saking kalih tembung utawi langkung ingkang dumados saking inti lan atributif utawi kuwalikanipun. Wonten mapinten-pinten *antonim wujud frasa* ingkang saged dipunpanggihaken wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari, antawisipun kados ing ngandhap menika.

a. *Antonim Wujud Frasa Tipe Biner*

Salah satunggaling tuladha *antonim* wujud *frasa tipe biner* ingkang wonten ing antologi novel RN kados ing ngandhap menika.

Raden ayu ndangu, ‘Sing nemu kowe kuwi **wonglanang** opo **wongwedok**, Sri?’ (RN/1/14/3)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpanggihaken data **wonglanang**<<**wongwedok**. **Wong lanang** lan **wong wedok** menika kalebet pasangan *antonim* dipuntingali saking tegesipun ingkang kosok balen. **Wong lanang** tegesipun inggih menika tiyang jaler, wondene **wong wedok** menika tegesipun tiyang estri. **Wong lanang** lan **wong wedok** menika nedahaken kalih jinis *kelaminipun* tiyang. Ing pagesangan sedaya ingkang wonten ing tiyang jaler menika kosok balen kaliyan tiyang putri. Inggih paling gampang saged dipuntingali saking *fisikipun* kemawon.

(RN/1/14/3) arupi pasangan *antonim* wujud **frasa**. Kalebet *antonim* wujud **frasa** amargi ing ukara menika, saben anggota pasangan *antonim* kasusun saking kalih tembung. Setunggal tembung minangka *inti* wondene tembung sanesipun minangka *atributif*. Wong menika minangka perangan ingkang dipuntragaken, menawi lanang utawi wedok menika minangka perangan ingkang nrangaken menapa jinis kelaminipun “wong” kalawau.

Salajengipun adhedhasar teori ingkang dipunginakaken minangka landhasan, (RN/1/14/3)menika kalebet *antonim*tipe*antonimbiner*. Pasangan **antonimwong lanang-wong wedok** menika kasusun saking kalih anggota kemawon. *Jinis kelaminipun* tiyang menika namung wonten kalih inggih menika jaler lan estri. Saged dipunbuktikaken wonten ing KTP bilih jinis kelaminipun tiyang menika namung wonten jaler lan estri.

Tegesipun **wonglananglan wong wedok** ing (RN/1/14/3)dipuntingali saking

konteks ukaranipun inggih menika penutur bingung punapa jinis kelaminipun tiyang ingkang sapun netulung Sri, pramila Ndadosaken penutur taken datheng Sri. *Antonim* antawisipun tembung *tipe* sanesipun, kados ing ngandhap menika.

b. *Antonim Wujud Frasa Tipe Gradual*

Antonim wujud *frasa* ingkang kaping tiga inggih menika *antonim* wujud *frasatipegradual*. Salah satunggaling tuladha wujud *frasatipegradual* ingkang wonten ing*antologi* novel RN, kados ing ngandhap menika.

Wiwit **bocah cilik** nganti tekan **wong tuwa** ngecakake piwulang nenek moyange. (RN/2/89/30)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpanggihaken pasangan *antonimbocah cilik*<<**wong tuwa**. **Bocah cilik** lan **wong tuwa** menika kalebet *antonim* dipuntingali tegesipun. **Bocah cilik** inggih menika tiyang ingkang taksih alit lan taksih sekedhik angka yuswanipun. Dipunsebat bocah cilik amargi saking wujud*fisikipun* ingkang taksih alit. Wondene **wong tuwa** inggih menika tiyang ingkang sampun ageng, ageng *fisikipun*lan kathahangka yusawanipun. Sakingandharan menika pramila saged dipunmangertosi bilih **bocah cilik** lan **wong tuwa** menika kosok balen.

Salajengipun, (RN/2/89/30) menika kalebet *frasa* amargi pasangan *antonim* menika kasusun kalih anggota ingkang saben aggotanipun menika kadadosan saking *inti* lan *atributif*. Bocah/ wong

minangka *inti*wondene cilik/ tuwa minangka *atributif*.

(RN/2/89/30) menika kalebet *antonim tipe gradual* amargi, **bocah cilik** lan **wong tuwa** menika nedahaken tingkatan ing pagesangan sasanipun **bocah cilik** lan **wong tuwa**, taksih wonten malih wong gedhe, lsp. Bocah cilik menika menawi dipunegasikaken kaliyan “dudu bocah cilik” tamtu merujuk wonten ing wong gedhe, wong, tuwa, lsp.

Tegesipun **bocah cilik** lan **wong tuwa** ing (RN/2/89/30) dipuntingali saking konteks ukaranipun inggih menika tiyang menika anggenipun nindakaken piwulang nenek moyang salaminipun tiyang menika gesang. Amargi wiwit yuswanipun taksih sekedhik dumugi yuswanipun kathah. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken *antonim* antawisipun *frasa* ingkang sanesipun.

c. *Antonim*Wujud

Frasa Tipe Berjenjang

Antonim wujud frasa ingkang sanesipun inggih menika *antonim* wujud *frasa tipe berjenjang*. Ing nagdhap menika tuladha *antonim* wujud *frasa tipe berjenjang* ingkang dipunpanggihaken wonten ing *antologi* novel RN.

Yen tuku aku, satail **nem setengah rupiah**, dene candu peteng iku satail mung di dol lima utawa **patang rupiah**.
(RN/2 /181/47)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpanggihaken pasangan *antonim* **nem setengah rupiah** <**patang rupiah**. **Nem setengah rupiah** lan **patang rupiah** menika kalebet *antonim* dipuntingali saking tegesipun. Rupiah menika *satuan* etanganipun

arta, salajengipun angka ing ngajengipun tembung rupiah menika ngandharaken cacahipun arta menika. Saking andharan menika pramila ndadosaken **nem setengah rupiah** menika kosok balen kaliyan **patang rupiah**, amargi cacahipun arta menika kosok balen, kathah kalian langkung sekedhik.

Lajeng, (RN/2/181/47) menika kalebet *antonim* antawisipun *frasa* amargi **nem setengah rupiah** kaliyan **patang rupiah** menika kasusun saking tembung ingkang langkung saking setunggal. **Nem setengah rupiah** kalian **patang rupiah** menika kasusun saking tembung *atributif-inti*. Angka ingkang ngajeng menika nrangaken cacahipun arta ing satuan rupiah.

(RN/2 /181/47) kalebet *antonim tipe berjenjang* amargi, **nem setengah rupiah** lan **patang rupiah** menika arupi jenjang ing etangan rupiah. **Patang rupiah** menika nedahaken bilih artanipun langkung sekedhik katimbang **nem setengah rupiah**. Amargi nedahaken jenjang utawi tingkatan ing etangan rupiah menika pramila (RN/2/181/47) kalebet *antonim tipe berjenjang*.

Tegesipun **nem setengah rupiah** lan **patang rupiah** ing (RN/2/181/47) miturut konteks ukaranipun inggih menika beda reginipun candu. Inggih resmi langkung awis wondene candu ilegal langkung mirah. Ing nginggil sampun dipunandharaken *antonim* wujud *frasa* ingkang wonten ing *antologi* novel RN. Salajengipun ing ngandhap menika badhe dipunandaraken *antonim* wujud *Klausula* ingkang wonten ing *antologi* novel RN.

3. Antonim Wujud Klausula

Antonim wujud *klausula* inggih menika kalih *klausula* ing setunggaling ukara ingkang ngewrat teges kosok balen. Ing *antologinovel* rembulan ndadari dipunpanggihaken setunggal tipe antonim wujud *klausula*. Tipe antonim wujud *klausulanipun* badhe dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

a. Antonim Wujud Klausula Tipe Biner

Antonim wujud *klausula* ingkang dipunpanggihaken wonten ing antologi novel RN inggih menika *tipebiner*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken tuladha *antonim* wujud *klausulatipebiner* ingkang wonten ing antologi novel Rembulan Ndadari.

Ing ngarepan rame para priyayi kang padha bakaran, ‘bankier’ karo ‘speler’ genti kelindhih, **guyune kang menang tansah cukakakan, kang kalah sakecap ora nyuwara.** (RN/1/43/18)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpanggihaken *antonimguyune kang menang tansah cukakakan*><*kang kalah sakecap ora nyuwara*. Pasangan *antonim* menika kalebet *antonim* amargi dipuntingali saking tegesipun. **Kang menang tansah cukakakan** menika tegesipun ingkang kasil anggenipun dolanan menika bingah, wondene **kang kalah sakecap ora nyuwara** menika tegesipun ingkang mboten kasil anggenipun dolanan kuciwa pramila namung mendel kemawon. Adhedasar menika pramila ndadosaken ukara-ukara kalau kalebet pasangan *antonim*.

(RN/1/43/18) menika kalebet *antonim* wujud *klausula* amargi (RN/1/43/18)

Menika kasusun saking kalih *klausula* ing setunggaling ukara ingkang ngewrat teges kosok balen. *Klausula* ingkang sepisan inggih menika **guyune kang menang tansah cukakakan**menika arupi setunggal *klausula* ingkang gadhah susunan WJK.

Salajengipun, **kang kalah sakecap ora nyuwara**menika arupi satunggal *klausula* ingkang susunanipun JKW.

Adhedhsaar teori ingkang dipunginakaken minangka landhasan, (RN/1/43/18) menika kalebet *antonimtipebiner*. Titikanipun kalebet *antonimtipebiner* amargi saking tembung menang lan kalah, saha tansah cukakakan kaliyan ora nyuwara ingkang wonten ing kalih ukara. Sampun dipunmangertosi bilih asil akhiripun menawi dolanan inggih menika menang lan kalah boten wonten sasanipun menang lan kalah. Pramila pasangan *antonim*menika namung kasusun saking kalih anggota menang lan kalah kemawon. Salajengipun cukakakan kaliyan ora nyuwara menika nedahaken obahing tutuk. Cukakakan nedahaken bilih tutukipun obah lan nyuwanten kangge ngguyu, wondene ora nyuwara menika nedahaken bilih tiyang menika namung mendel kemawon, pasangan *antonim* menika ugi namung kasusun saking kalih anggota kemawon amargi mboten saged dipunseseli anggota sanesipun malih kados rada ora nyuwara, ora nyuwara banget, lsp. Adhedhasar menika pramila (RN/1/43/18) kalebet *antonimbiner*.

Tegesipun (RN/1/43/18) miturut *konteks* ukaranipun inggih menika nedahaken bedanipun *ekspresi* tiyang ingkang menang kaliyan tiyang ingkang kalah. *Antonim* wujud ukara *tipe* sanesipun badhe dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

4. *Antonim* Wujud Ukara

Adhedhasar teori ingkang dipunginakaken minangka landhasan, saged dipunmangertosi bilih ukara inggih menika reroncening tembung, ingkang ngewrat gagasan, ide, sahapenggalihipun tiyang. Ukara menika saged awujud pitakon, pakon, katrangan, lsp. ukara menika paling sekedhik kasusun saking kalih perangan, inggih menika jejer lan wasesa. Adhedhasar menika, saged dipunmangertosi bilih *antonim* wujud ukara inggih menika kalih reroncening tembung ingkang gadhah makna ingkang kosok balen. Ing antologi novel Rembulan Ndadari dipunpangguhaken kalih *tipeantonim* wujud ukara. *Tipe-tipenipun* badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

a. *Antonim* Wujud Ukara *TipeGradual*

Antonim wujud ukara ingkang sanesipun inggih menika *antonim* wujud ukara *tipegradual*. Tuladhanipun *antonim* wujud ukara *tipegradual* ingkang dipunpangguhaken wonten ing *antologi* novel RN, kados ing ngandhap menika.

Liripun, tiyang ingkang taksih asor, tipis sanget raosipun tepa selira. Dene tiyang luhur ing budi, landhep lan kandel sanget tepa seliranipun.(RN/3/133/38)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpangguhaken pasangan anonim **Liripun, tiyang ingkang taksih asor, tipis sanget raosipun tepa selira**><**Dene tiyang luhur ing budi, landhep lan kandel sanget tepa seliranipun**. Pasangan menika kalebet *antonim* dipuntingali saking tegesipun. **Liripun, tiyang ingkang taksih asor, tipis sanget raosipun tepa selira** tegesipun inggih menika tiyang ingkang budinipun dereng luhur menika biasanipun raos tepa seliranipu taksih alit. Wondene **tiyang luhur ing budi, landhep lan kandel sanget tepa seliranipun** menika tegesipun tiyang ingkang budinipun sampun luhur menika gadhah raos tepa selira ingkang ageng. Saking menika saged dipunmangertosi bilih tegesipun kalih ukara menika kosok balen sanget amargi nedahaken sipatipun lan budinipun tiyang ingkang beda sanget. Inggih setunggal kirang sae wondene ingkang setunggal sae sanget.

Salajengipun (RN/3/133/38) menika kalebet *antonim* wujud ukara amargi kasusun saking kalih ukara ingkang ngewrat teges ingkang kosok balen. Ukara ingkang sepisan inggih menika **Liripun, tiyang ingkang taksih asor, tipis sanget raosipun tepa selira** gadhah susunan JKW. Tiyang ingkang taksih asor menika minangka jejer amargi arupi tembung aran, ingkang dados intinipun ukara. Tipis sanget minangka katrangan amargi nrangaken cacah. Raosipun tepa selira menika minangka wasesa amargi tepa selira menika nedahaken bilih tiyang menika nglampahi tindakan arupi tepa selira.

Salajengipun ukara ingkang sanesipun, **tiyang luhur ing budi,**

landhep lan kandel sanget tepa seliranipun menika anggadhahi susunanJKW. Tiyang luhur ing budi menika minangka Jejer amargi minangka perangan ingkang nedahaken sinten ingkang nembe dipunwicantuaken. Landhep lan kandel minangka katrangan amargi landhep lan kandel menika sami kalian cacah. Tepa selirane menika minangka wasesa amargi nedahaken bilih tiyang menika nindakaken tumindak tepa selira.

Adhedhasar teori ingkang dipunginakakne minangka landhesan, (RN/3/133/38) menika kalebet *antonim tipe gradual* amargi kalih ukara menika nedahaken tingkatan budi lan raos tepa seliranipun tiyang. Kalebet tingkatan dipuntitiki saking tembung asor kaliyan luhur, saha tipis lan kandel. Antawisipun asor kaliyan luhur menika saged dipunseseli anggota sanesipun inggih menika inggil, radi inggil, asor sanget, lsp. Semanten ugi ing antawisipun tipis lan kandel menika saged dipunsisipi anggota sanesipun kadosta, radi tipis, tipis sanget, radi kandel, kandel sanget. Saking andharan menika saged dipunmangertosi wontenipun tingkatan ing pasangan *antonim* menika pramila (RN/3/133/38) menika kalebet *antonim tipe gradual*.

Tegesipun (RN/3/133/38) dipuntingali saking konteks ukaranipun inggih menika nandhingaken tiyang ingkang luhur ing budi kaliyan ingkang asor budinipun bilih raos tepa seliranipun antawisipun kalih tiyang menika beda sanget utawi kosok balen sanget.

E. DUDUTAN

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembaran Antonim wonten ing Antologi Novel Rembulan Ndadari ingkang sampun katindakaken, saged dipunpendhet dudutan kados ing ngandhap menika.

1. Wujudipun antonim ingkang saged dipunpangguhaken wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari inggih menika antonim wujud tembung, antonim wujud *frasa*, antonim wujud *klausula* saha antonim wujud ukara.
2. Tipe-tipeipun antonim ingkang saged dipunpangguhaken wonten ing *antologinovel* rembulan Ndadari inggih menika *antonim tipe biner*, *antonim tipe gradual*, *antonim tipe berjenjang* saha *antonim tipe khusus*.
3. Tegesipun pasangan-pasangan antonim wonten ing *antologi* novel Rembulan Ndadari inggih menika teges *gramatikal* pramila anggenipun pados tegesipun adhedhasar *konteks* ukaranipun.

KAPUSTAKAN

- Aminuddin. 2003. *Semantik : Pendekatan studi Tentang Makna*. Bandung: Percetakan Sinar Baru Algensindo Offset.
- Keraf, Gorys. 2010. *Diksi dan Gaya Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia utama.
- Lyons, John. 1976. *Semantic I*. London: Cambridge University Press.
- Mulyana. 2008. *Semantik Bahasa Jawa*. Yogyakarta: FBS UNY.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.

- Sulanjari, Bambang saha HR Utami.
2009. *Rembulan Ndadari*.
Yogyakarta: Panji Pustaka.
- Sukardi, dkk. 1995. *Antonimi dalam
Bahasa Jawa*. Jakarta: Pusat
Pembinaan dan Pengembangan
Bahasa Departemen Pendidikan
dan Kebudayaan.